

JÄRGSILPIDE O JA U VARIEERUMINE NING TRADITSIOONID VANAS KIRJAKEELES*

KÜLLI PRILLOP

Sissejuhatus

Tänapäeva eesti kirjakeeles on algupärane järgsilpide *o* muutunud *u*-ks, nt **paljon > palju*, **vaimo > vaimu*, **elo > elu*. Veel XIX sajandi esimese poole tekstides on järgsilbi *o* tavaline, näiteks Peter von Manteuffel kirjutab *ello* 'elu', *usso* 'usu', *ilmaaego* jne, Friedrich Reinhold Kreutzwald *rido* 'riidu', *ihho* 'ihu', *arro* 'aru', *mino* 'minu', *ellole* 'elule'. Kõige järjekindlamalt on *o* püsinud sõna lõpus, kusjuures esineb ka *o* ületaotlust. XIX sajandi I poole tekstikorpuses¹ on sõna lõpus 80% juhtudest *o*, mitte *u* (*o*- ja *u*-lõpulisid sõnesid kokku umbes 16 400), sõna sees järgsilpides on *o*-sid aga alla 15% (kokku *u* 23 300 sõnet).

Eesti murretes on järgsilbi *o* osalt alles tänapäevani. Kõige rohkem esineb seda Võru murdes. Rápina murrakus on muutevormides toimunud ka muutus *u > o* (Keem, Käsi 2002: 14). Páris kadunud pole järgsilbi *o* ka kirdeeesti rannikumurdes, saartel, lääne- ja idamurdeski (Kask 1967: 145).

Niisiis on *o > u* küllalt hiline häälikumuutus, mille täpsema käigu ja levi kohta erinevates sõnatüüpides võib leida andmeid vana kirjakeele tekstidest ning vanadest grammatikatest. Lisaks muutusele *o > u* on osas sõnavormidest vahepeal toimunud ka vastupidine teisenemine, *u* on asendunud *o*-ga.

Selgitan kõigepealt, milliseid üldisi probleeme on vana kirjakeele tekstide põhjal keelemuutuste kohta järelduste tegemisel. Seejärel kirjeldan, mida võib vanade tekstide, eelkõige Georg Mülleri jutluste (1600–1606) põhjal oletada *o* ja *u* vaheldumise ning selle põhjuste kohta.

Artiklis esitatud näited, kui pole teisiti märgitud, on pärit Tartu Ülikooli vana kirjakeele korpusest (<http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/>).

Vanad tekstid keeleajaloo allikana

Sajanditetagused kirjanekud on väärtuslikuks materjaliks keele arengu jälgimisel. Näiteks Liber Censur Daniae kohanimed, nagu *Lugenus* 'Lüganuse', *Padagas* 'Pada' jt, viitavad, et sõnasiseste tugevate klusiilide lühenemine oli alanud juba XIII sajandil (Kask 1967: 29). XVI sajandist pärit allikad näitavad, et kohati esines veel vokaalharmoniat (*leppüteyeyt* 'lepütäjät = lepítajad', *yckepewyne* 'igäpäävine = igapäevane') ja teatavates väljendites olid säilinud isegi possessiivsufiks (synu *tahtmas* 'sinu tahtmine') (Laanekask 2004: 17). XVII sajandi tekstidest ilmneb, et sõnalõpulisel *n*-i kadu oli olnud

* Artikkel on valminud ETF-i grandil nr 7896 raames.

¹ <http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/Kwic2/paring19.htm>

intensiivseim XVI sajandil. XVII sajandi algul esines *n* mõnel juhul veel ühe- silbiliste sõnade genitiivi lõpus (Ariste 1959: 348).

Vanade tekstide põhjal keeleajaloo kohta järeldusi tehes tuleb siiski mitmel põhjusel olla ettevaatlik.

1. Enamiku vanu eestikeelseid tekste on kirjutanud sakslased, mistõttu neis tuleb ette väga palju saksapärasusi ja suur osa eesti keelele iseloomulikke nähtusi esineb moonutatult. On üldteada, et võõrkeele kõnelejad kannavad sellesse keelde oma emakeele seaduspärasid, lihtsustavad ja teevad muidugi ka juhuslikke vigu. Näiteks on Heinrich Stahl küll tähele pannud, et kluusiilid võivad sõnast kaduda, aga laadivahelduse olemust pole ta mõistnud: H. Stahli sõnaraamatus (1637) esinevad paralleelvormidena *lugkema* ja *loema*, *usckuma* ja *ussuma*, *piddama* ja *peama*. Peaaegu kõik vanade tekstide autorid on saksa keele eeskujul kasutanud artikleid, nt *Ristket nemmat se Jssa nimmel / se Poja nimmel / ninck se Pöha Waimo nimmel* (Stahl 1632, vt <http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/>) ja verbi pöörde vorme eitavas kõnes, nt *Jnnimenne ep moistap* (Blume 1662, vt <http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/>).

Saksapärasuste esinemist soodustas kindlasti ka see, et suurem osa vanu tekstete on tõkelised. Kuigi luterlus propageeris rahvakeelele toetumist, praktiseeriti morfeem-morfeemilt tõlkimist (Arens 1969: 61–80). Oldi veendumusel, et rahvakeele ümbertõlgendamine on võimalik ja isegi vajalik (vt Laanekask 2004: 22). Näiteks Friedrich Gustav Arvelius arvas veel XVIII ja XIX sajandi vahetusel, et mitme objektivormi kasutamine pole mõistuspärane ja et eestlasi tuleks õpetada objekti käändena tarvitama ainult partitiivikujulist akusatiivi (Erelt 1997: 20).

Siiski ei ole õige pidada kõiki vanade tekstide saksapäraseid jooni vigadeks, mida üheski tollases eesti keele variandis kindlasti ei esinenud. Nii nagu eesti ja eestirootsi keele kokkupuuteala eesti keeles esineb rootsipärasusi, näiteks kaassõnauhendite rohkus, tarind verb + *ennast* jm (vt Juhkam, Sepp 2000: 29), võis vähemalt Tallinna eesti keeles olla ohtralt saksapärasusi, mida tallinlastest autorid oma tekstideski vältida ei osanud ja mis võisid nõnda levida. Paul Ariste andmetel olid XVI sajandi keskel 41% tallinlastest eestlased, 40% sakslased, vähem oli rootslasi, soomlasi, venelasi, taanlasi. Eestlaste kõnes oli hulgaliselt saksapärasusi ja sakslaste, sh isegi raehärrade kõnes oli eestipärasusi. Tallinna saksa kaupmeeste kohta on teada, et välismaal olles kasutasid nad eesti keelt salakeelena (Ariste 1981: 26–27). Uku Masing on arvanud, et eestlased pidasid saksalikuks väänatud keelt huvitavaks (Masing 1999: 140). Iga keelekontakti puhul tuleb arvestada, et keeleliste uuenduste levimisel on väga oluline roll kõnelejate prestiižil ja rühmaidentiteedil (Milroy, Milroy 1992). Sakslased olid eestlastest prestiižsematel positsioonidel, aga pole teada, kuivõrd eestlased end neile vastandasid. XIX sajandi olukorra kohta on kirjutanud Eduard Ahrens: „Kuna ta [eestlane – K. P.] on kõik oma kiriklikud raamatud saanud haritud sakslaste käest, siis peab ta vigast kirikukeelt õilsaks ja suursuguseks ning oma õiget külakeelt jämedaks ja labaseks” (Ahrens 1853: 95).

Niisiis ei pruugi mingil autoril esinevate saksapärase keelendite rohkus tingimata tähendada viletsat eesti keele oskust ja ta kirjapanekud võivad siiski olla küllalt usaldusväärseks allikaks eesti keele ajaloo uurimisel.

2. Täpselt normeeritud kirjakeeled on hiline nähtus (Lass 2000: 61). Kui

tänapäeval peame kirjutama *ähvardus*, siis XVII sajandi kirjamees võis varieerida, kas kirjutada *echffardus*, *æffwardus*, *æchwartuß* või veel kuidagi teisiti. Nii pole alati lihtne otsustada, millist häälikut üks või teine märk tähistab, kas üks tähemärk märgib alati üht ja sama häälikut või kas sama häälikut võidi edasi anda mitme erineva märgiga. Näiteks pole päris selge, kas XVI sajandi eestikeelsetes tekstides esinevad sõnalõpulised *k*, *p*, *t* märgivad ka tegelikult tugevaid klusiile või olid sõnalõpulised klusiilid selleks ajaks juba nõrgenenud. Erich Kobolt on oletanud, et sakslastest tekstikirjutajad, kes lähtusid alamsaksa ortograafiaditsioonidest, kasutasid teenuiste märke eesti meediate tähistamiseks, sest saksa keeles võib sõna lõpus esineda vaid teenuisklusiil ja eesti nõrgad klusiilid on saksa helitutele klusiilidele lähemad kui helilistele. *g*, *b*, *d* on kirjutatud vaid helilises ümbruses, näiteks *n*-i kõrval (*mynd*) (Kobolt 1929: 138–139).

Kirjaviisi varieeruvus võib keeleajaloo uurijale ka kasuks olla, sest kirjutajail oli võimalus keeles toimunud häälikumuutusi kirjas kohe edasi anda, ootamata ortograafiareeglite muutumist. Näiteks esineb nii Heinrich Stahli kirikuraamatutes kui ka Georg Mülleri jutlustes sõna *au* enamasti kujul *auwo*, kuid harvadel juhtudel on kirjutatud ka *auw*, mis viitab, et see sõna võis juba olla kasutusel ka ühesilbilisena.

3. Kirjalik keel on üldiselt konservatiivsem kui suuline. Mida pikem traditsioon, seda ebausaldusväärsem see on. Enamasti ilmuvad häälikumuutused kirjapanekutesse harvade juhuslike varasemast normist kõrvalekalletena ja tavaline hüpotees on, et uudse kirja pildi esmailmumine näitab eelnevat pikka muutusperioodi (Lass 2000: 58–59).

Eesti varase kirjakeele traditsiooni kujundajaks oli Heinrich Stahl. Stahli-pärane keeletarvitus püsis eesti kirikukirjanduses peaaegu XVII sajandi lõpuni (Kask 1970: 38–47; Paul 1999: 229–242). Arnold Kask on XVII sajandi eesti kirjakeelt iseloomustades öelnud: „Selle ajajärgu kirjakeele tänapäevasele jälgijale avaneb isegi üllatav vastuolu: mida järjekindlam on ühe või teise selleaegse kirjamehe keeletarvitus, seda võõrapärasem see on, mida vigasemalt ja ebauhtlasemalt keegi selleaegse grammatika seisukohalt keelt tarvitab, seda enam on selles tõelisele rahvakeelele omaseid jooni” (Kask 1970: 55). Selle ajajärgu tekstides on keeleajaloo seisukohalt olulised juhuslikud kõrvalekalded tavapärasest. Näiteks kasutavad H. Stahl ja tema järgijad tänapäevase komitatiivi väljendamiseks üldiselt kaassõna *kaas*. Käändelõpp *-ga* ilmub põhjaeesti tekstidesse järsku, pärast piiblikonverentse, ja saab siis kohe ka valdavaks. Sellest ei saa järeldada, nagu oleks komitatiivi tunnus kujunenud alles XVII sajandi lõpus. *ga*-tunnuse varasemat ilmumist tekstidesse võis lisaks traditsioonile takistada see, et Stahl ja tema järgijad eelistasid käändelõppudele kaassõnu. Stahl on kasutanud ka selliseid vorme nagu *nimmi ka* 'nimega', *suh ka* 'suuga'. Traditsiooni tugevust näitab see, et kuigi lõunaeestikeelses katoliiklikus „Agenda Parvas” (1622, vt <http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/>) esineb *ga*-tunnuseline komitatiiv (nt *miele-ga* 'meelega', *sino-ga* 'sinuga'), on Joachim Rossihnius (1632, vt <http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/>) otsustanud komitatiivi väljendada sõna *kahn* abil.

Stahli-eelse kirjakeele traditsioonide ja nende tugevuse kohta saab säilinud tekstide vähesuse tõttu teha vaid oletusi. Kristiina Ross on Heinrich Stahli ja Georg Mülleri keele võrdluse põhjal järeldanud, et XVII sajandi

alguseks oli Põhja-Eesti vaimulike hulgas välja kujunenud suhteliselt ühtne, väga tugevate saksa mõjudega keelevariant. Siiski pidi olema olemas ka mingi teistsugune, eestipärasem kirjakeel, mida vähemalt osa eestikeelse vaimuliku teksti loojatest on kasutanud. Eestipärasema keelevariandi olemasolust annavad tunnistust üksikud keerulisemad eesti keelele omased keelendid, mis esinevad mõlema autori piiblisitaatides ja mis tõenäoliselt ei kuulunud kummagi mehe keelepädevusse. Oletatavast keelevariandist võidi loobuda ideoloogilistel põhjustel, sest selle kandjaiks olid katoliiklased. Samuti võidi oletatav keelevariant tõrjuda sotsiaalsetel kaalutlustel, sest selle kandjaiks olid eesti soost madalama astme vaimulikud (Ross 1999: 18–19). Stahli-eelne traditsioon oli ilmselt nõrgem kui Stahli-järgne. Teadaolevalt pole sellest ajast pärit grammatikaid ega keeleõpetusi (Paul 1999: 229), mis võinuksid traditsiooni kinnistada. XVII sajandi alguse ja sellest varasemad tekstid võivad seega anda täpsemat infot eelkõige just keelemuutuste toimumisaja kohta.

Georg Mülleri jutluste (1600–1606) eesti keel ja traditsioonid

Georg Müller sündis arvatavasti 1570. aasta paiku ja suri aastal 1608. Villem Reiman (1891: XXIX) pakub sünniaastaks 1575, Uku Masing (1999: 136, 155) peab tõenäolisemaks 1565. aastat. 1601–1608 töötas Müller Tallinna Pühavaimu kiriku abipastorina (Reiman 1891: XIX), enne seda kooliõpetaja-koolisellina Riias, Tallinna linnakoolis ja Rakveres. Õppinud oli Müller Lübeckis (Aarma 1998).

Aastatel 1600–1606 on G. Müller kirja pannud 39 eestikeelset jutlust (umbes 120 000 tekstisõna). Võimalik, et jutlusi oli rohkem, kuid need on aja jooksul kaduma läinud. Miks ja kelle jaoks ta oma jutlused üles kirjutas, ei ole teada.

Georg Mülleri jutluste keel on väga varieeruv, pakkudes seega palju materjali vana eesti keele ja selle murrete kohta. Materjali tõlgendamist raskendab paraku asjaolu, et pole täpseid andmeid Mülleri päritolu kohta. Uku Masing pidas teda eestlaseks, toetudes nii tema keeletarvitusele, teoloogia-alastele seisukohtadele kui ka tema suhtumisele oma kogudusse (Masing 1999: 136–150). Ka Paul Ariste on tema keelt Stahli omast palju paremaks pidanud just seetõttu, et Müller oli tema arvates eestlane, Stahl sakslane (Ariste 1981: 110). Helmi Tõevere, analüüsides Mülleri keele fraseoloogilisi germanisme, jõudis aga veendumusele, et Müller oli sakslane (Tõevere 1968). Kuid H. Tõevere on tõestusmaterjalina kasutanud piiblist pärit semitisme, mis on enamikku keeltest tulnud piibli kaudu. Nende tarvitamine ei ütle midagi kellegi emakeele kohta (Paul 1999: 212). Arvo Krikmann, kes samuti on uurinud Mülleri fraseologisme, on arvamusel, et Müller valdas küllalt hästi eesti keele fraseoloogilisi vahendeid (Krikmann 1992: 150). Külli Habicht, lähtudes verbi rektsioonimallide analüüsist, peab tõenäolisemaks, et nii Müller kui ka Stahl olid sakslased (Habicht 2001: 215). 30 aastat tagasi valitsenud arvamus, et Georg Müller oli eestlane, on paljud uurijad praeguseks loobunud.

Kaduma on hakanud ka veendumus, et Mülleri eesti keel on oluliselt parem kui Stahli oma. Kristiina Ross näitab, et tänapäeva keeleteadusest lähtudes on mõlema keelepruuk ühtmoodi vigane: nad kasutavad artikleid, eelistsuvad käändevormidele kaassõnaühendeid, on raskustes objekti käändevaliku-

ga ning eksivad eituse vormistamisel. Stahl oli saksapärasest keelt kasutades lihtsalt Mülleri järjekindlam. Müller keelt normida ei üritanud ja tänu sellele võime tema tekstidest leida ilusat rahvapärast eesti keelt (Ross 1999: 12).

Paljud Mülleri-uurijad märgivad, et jutlustes tsiteeritud piiblilõikude keel erineb ülejäänud tekstist. Näiteks Arnold Kask nendib, et Georg Mülleri jutlustes esinevad kiriklikud stereotüüpsed väljendid sisaldavad ühelt poolt arhaistlikumaid vorme (nt *Pattuden andex andmene*), teiselt poolt aga ka võõrapärasemaid konstruktsioone (nt *Evangelium on iux Sana Sest walguszest*) (Kask 1970: 37–38). Ka Uku Masing rõhutab, et piiblitšitaatide keel erineb Mülleri enda omast, ja toob ka näite: Müller kasutab *is* minevikku (ja lühivorme, nagu *tacht*, *tous*, *lasck*) peaaegu eranditult ainult Piibli ümberjutustamisel (Masing 1999: 271). Kristiina Ross kirjutab: „Vähemalt paiguti tuleb neis tsitaatides esile eesti keel, mis on palju parem nii Mülleri enda keelest kui kogu XVII saj. põhjaeesti vaimulikust keelest” (Ross 1999: 16–17).

Siiski on Georg Mülleri eesti keel teiste toonaste autoritega võrreldes mõnes osas lausa üllatavalt hea, ja seda sugugi mitte ainult piiblitšitaatides või suurema varieeruvuse tõttu. Näiteks ei eksi ta infinitiivi valikul modaalkonstruktsioonides (1870 kasutusjuhust ainult üks on vigane: *tahax tulla*, *woib röhmustada*, *laßeb keiüya* jt, aga vigaselt *piddate laskma opma*). Ka Wanradti-Koelli katekismuses on enamik vorme õigesti valitud. Kuid Stahli kirikuraamatutes on *ma-* ja *da-*infinitiive kasutatud suvaliselt, ühtviisi võimalikud on nii *tahap tulla* kui *tahap sahma*, *peawat sahma* kui *peax olla* (vt Habicht 2001: 172). Ka Christoph Blume (1662, vt <http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/>) eksib infinitiivi vormi valikul, nt *peap olla*, *tahat kartma*, *woiwat ussuma* jt (täpset statistikat pole tehtud). Teiste tollaste autoritega võrreldes üllatab ka Mülleri arusaam laadivahelduslikkusest. Ta on eristanud erinevaid laadivaheldusmalle (nt *andma* : *annan* ja *kaibma* : *kaibab*), kuigi sõna struktuuri alusel need mallid enamasti eristatavad pole. Vaid ühel korral on ta nõrgaastmelist vormi kasutanud juhul, kui õige oleks tugevaastmeline. Potentsiaalselt nõrgaastmelistest vormidest on ka tegelikkuses nõrgas astmes 62,5%, aga kui jätta arvestamata ülisage modaalne *pidama*, siis lausa 90% (statistika on tehtud ainult verbide põhjal, kokku 2821 sõnet). Seevastu H. Stahli ja C. Blume tekstides esineb ka vigaseid nõrgaastmelisi vorme, nt *ussuma* 'uskuma', *peaket* 'pidage', *loenut* 'lügenud' jt. Mülleri kehva keeletundmise näiteks on toodud ka objekti vormivalikut (nt Ross 1999: 13–17). See vajaks kindlasti põhjalikku uuringut, mis võtaks arvesse ka võimalikke segadust tekitada võinud mõjureid, nagu tänapäevasest veelgi suurem vormihomonüümia ja lõpukaota vormid rahvalauludes.

Georg Mülleri suhtumisest erinevatesse keelevariantidesse võiksid anda aimu tema arvukad enesepeardused, laensõnade kasutamine ja uuemate ning vanemate jutluste erinevused.

Georg Müller on oma jutlustes läbisegi kasutanud eesti, saksa ja ladina keelt, kusjuures võõrkeelseid lõike on oluliselt rohkem uuemates jutlustes. V. Reiman peab põhjuseks seda, et Mülleri eesti keele oskus oli aastate jooksul paranenud ja et hiljem suutis ta juba kantslist rääkides otse tõlkida (Reiman 1891: XXXIV). U. Masing pole selle seletusega sugugi nõus. Nimelt on hilisemates jutlustes saksakeelsena ka selliseid lõike, mis varasemates on eestikeelsed. Masing peab võõrkeelseid lõike teatavas mõttes edvistamiseks, kuid ka eneseõigustuseks ja katseks pakkuda maarahvale parimat (Masing 1999: 202).

Kui lähtuda oletusest, et hilisemates jutlustes on saksakeelseid löike rohkem seetõttu, et Mülleri keeleoskus oli selleks ajaks paranenud, võiksime oletada sedagi, et varasemad jutlused on rohkemal määral kusagilt maha kirjutatud, peegeldades seega suuremal määral vanemat traditsiooni, uuemad aga annavad paremat aimu XVII sajandi alguse Tallinna eesti keelest ning Mülleri eelistustest.

Väga erandlikke vorme ongi Georg Müller kasutanud just oma varasemates tekstides. Näiteks partitiiv *setta* 'seda' esineb ainult aastail 1600–1602 kirjutatud jutlustes. Ainus *kete*-lõpuga imperatiiv (*Teje Tajwat tilkokete*) on kasutusel kõige esimeses jutluses, Jesaja raamatu 45. peatüki 8. salmi tõlkes (analoogsed vormid, nt *kysykette*, *sökette*, *techkette* on tavalised soome vanas kirjakeeles, vt Häkkinen 1994: 263). Kolmel korral on Müller kasutanud lihtmineviku ainsuse 3. pöörde ilma tunnusetat vorme, kõik enne 1602. aastat peetud jutluste piibli ümberjutustustes või tsitaatides: *tous* ja *lasck* Apostlite tegude 9. peatükis, *tacht* Johannese evangeeliumi 8. peatükis (sellised algupäraselt *i*-tunnuselised vormid olid iseloomulikud vanale rannikumurdele, vt Must 1995: 34). Samast ajast pärit jutluses esineb ka erandlik vorm *tws* 'tundis' (seda vormi kujul *tûz* pruugiti vanas Mulgi murdes, vt Tanning 1961: 51). Et niisugused arhailised vormid on pärit mõnest muust allikast ega ole tõenäoliselt Mülleri omased olnud, kinnitavad needsamad vormid Stahli teostes sarnases kontekstis, nt

Müller: *Sÿß saj Paul₂ negkema .., tous tæma vlls, lasck hend rÿstida, soÿ ninck ioÿ, ninck kinnitas hend.*

Stahl: *Ninck sai jelle negkijaks. Ninck tous ülles / lasckis hend ristima / ninck wottis rohgka / ninck kinnitas hend.*

Müller: *Vx sesarn hedda olli sel Kunningkal Manafel kui tæma se Tornisiddes olli, tunnistis tæma omat Pattut, ninck tws Iumala wiha*

Stahl: *SihS tuhs Manasses / eth se Jssand Jum~al on.*

Ka saksapärase eitusvormide suhteline sagedus on suurem Mülleri varasemates tekstides. Enne 1602. aastat kirjapandud jutlustes on ta põhiverbile pöördelõpu lisanud 54%-l juhtudest (kokku 46 vormi), hilisemates vaid 27% (kokku 237 vormi). Arvestatud on ainult mitmusevorme, ainsuses pole ta põhiverbi pööranud (*teje eb piddate*, [*nad*] *eb tullevat jt*, aga mitte *sina eb tuled vms*).

Seevastu saksa laensõnad, millest Müller on kasutanud nii saksa- kui ka eestipäraselt varianti (*arst / artzt, pisop / pisub / Bisschop, tund / stund, teenima / vorteenima / verteenima, toch / doch*), on hoopis vanemates jutlustes eelistatult eestipärased. Varasemates jutlustes on neid sõnu saksapäraselt kirjutatud ainult neljal korral (22%, kokku 18 sõnet), hilisemates aga 82 korral (73%, kokku 112 sõnet).

Georg Mülleri eneseparanduste esialgne vaatlus näitab, et teksti on muudetud jutluse vanusest hoolimata kord eestipärasemaks, kord saksapärasemaks. Artikli kasutamist näib ta olevat pidanud oluliseks, kolmel korral on puuduv artikkel tagantjärele lisatud, nt *eth sina emmis Homse Peiwa piddat othma* > .. *emmis sen Homse Peiwa* .. Täiendite ja lisandite paigutamine põhja järele, mitte ette, näib samuti olevat Mülleri jaoks oluline traditsioon vähe-malt kiriklikes fraasides: korra on ta parandanud *kudt se Ristia Iohañes*

Ilmalle tull > *kudt Iohañes se Ristia Ilmalle tull*. Paaril korral on ta kohakäänete kasutamist saksapärasemaks muutnud, nt *nente Kaylas, vche Kullatuth ehk Hobbeda Risti kandvat* > *nente Kayla umber* .. Eestipärasemaks on Müller üksikjuhtudel parandanud näiteks partitiivi kasutamist (*kudt ollex tæma* .. *se vwß+sündinut Lapsukene kikutanut* > .. *sedda vwßsündinut Lapsukest kikutanut*) ja omastava asesõna kasutamist, nt *Et nüit se Kochnret .. tæma kombest eb mitte pra ietta* > .. *omast kombest eb mitte pra ietta*.

Laensõnade mugandamata kuju paremaks pidamine, artikli järjepidev kasutamine ja teatavate saksapärase konstruktsioonide eelistamine annavad märku saksa keele prestiižsemaks pidamisest. Samasugune suhtumine võis iseloomustada Tallinna eestlaste kõnekeelt. Vormides ja konstruktsioonides, millele selget saksa eeskujut pole, on Müller püüdnud kasutada eesti keelele omast. Et Müller ei kirjutanud keeleõpetust ega grammatikat, polnud tal vajadust erinevate käibel olevate variantide vahel valida, teha suuri üldistusi ega mõelda keelereeglitele. Samuti polnud tal kohustust tugineda mingile vanale traditsioonile, välja arvatud ehk väga tuntud piibliitaatide korral. Kui Mülleri jutlustes esile tulevatel seaduspärasustel pole selget saksa eeskujut ega ole nad ka ilmses vastuolus sellega, mida teame eesti keele ajaloost, siis võib neid seaduspärasid küllalt suure tõenäosusega pidada XVII sajandi alguse põhjaeesti (Tallinna) keelele omaseiks.

Ülevaade järgsilbi *o* ja *u* vaheldumisest vanade grammatikate põhjal

Wanratti-Koelli katekismuse (1535) põhjal võib väita, et järgsilbi *o* kõrgenemine oli XVI sajandiks juba alanud, kuid *o* ületaotlust veel ei esinenud. Nii sõna lõpus kui ka sõna sees on ülekaalus *u*, nt *auwu, minu, pattu, ystup, paluma, o* esineb sõnades *aynos, ello, elon, kockones, waymolicko*. Huvitavat võrdlusmaterjali pakuvad kaks XVI sajandist pärit lühikest ametivannet, mille tekstid on peaaegu sõna-sõnalt ühesugused. Esimene neist on kirja pandud millalgi ajavahemikus 1535–1549, teine mõnevõrra hiljem, oletatavasti enne 1570. aastat (Ehasalu, Habicht, Kingisepp, Peebo 1997: 32, 36). Varasemas tekstis on kasutatud kõrgenenud lõpuvokaaliga vormi *wannu* 'vannun', uuemas aga taas *wanno*. Sõnalõpulisel *o ~ u* tarvitusel oli XVI sajandi teise poole eesti keeles juba varieeruv.

Kõige esimeses eesti keele grammatikas, Heinrich Stahli 1637. aastal ilmunud „Anführungi...“ hääldusõpetuse peatükis *o* ja *u* varieerumist ei mainita, kuid tema raamatutes („Hand- vnd Haußbuch...“ 1632–1638 ja „Leyen Spiegel...“ 1641–1649) on sõna lõpus valdavalt *o*, kinnises järgsilbis *u*. Lahetisesse järgsilpi, mis pole sõna lõpus, sobivad nii *o* kui *u*. Stahli *o ~ u* tarvitusel on seega väga sarnane XIX sajandi algupoole omaga.

Ka Heinrich Gösekeni keeleõpetuses pole *o* ja *u* vaheldumisele eraldi tähelepanu pööratud. Näidetena esitatud sõnadest ilmneb, et temagi pidas õigeks kasutada sõna lõpus *o*-d, kinnises silbis *u*-d, nt *armo* : *armust, põld* : *pöldust* : *pöldo* (Göseken 1660: 29–30).

Johann Hornungi grammatika jätkab sama traditsiooni: *o* teisenemist *u*-ks mainib ta seoses *o*-tüveliste sõnade käänamisega, nt *pörrand* : *pörrando* : *pörrandulle*, samuti *kohto* : *kohust, pörgo* : *pörgust* jt (Hornung 1693: 15–16).

Anton Thor Helle „Lühikesest sissejuhatusest eesti keelde” (1732) võib lugeda täpsemalt: „Sõna lõpus olev *o* teiseneb *u*-ks, näiteks *holetu*, *holetuma*; *siggo*, *siggule*. Kui aga *o*-le järgneb silp *ga* või *ta*, siis see säilib, näiteks *teggo*, gen *teo*, *teoga*, mitte *teuga*. *Waim*, *waimo*, *waimota*” (Thor Helle 1732: B8a).

August Wilhelm Hupel kordab Thor Helle tähelepanekut oma grammatika tuletusõpetuse peatükis, märkides samuti, et sõnalõpu *o* muutub käänamisel sageli *u*-ks, nt *holetu* : *holetuma*, aga kui järgneb silp *ga* või *ta*, siis *o* ei muutu, nt *waimo*, *waimoga*, *waimota* (Hupel 1780: 7). Näiteparadigmade kinnistes silpides tarvitab ta *u*-d nagu teisedki autorid, nt *himm*o : *himmud*.

Ettepaneku põhjaeesti murrete häälduse alusel märkida järgsilpides eba- puhta *o* asemel *u* tegi Eduard Ahrens. Ta kirjutab: „Lühike *u* saab ablaudis nii heleda kõla, et läheneb *o*-le. Nt. *tolmu* 'Staub' ja *hooletu* 'sorglos' kõlavad peaaegu nagu *tolmo* ja *hooletu*. Lühike *o* ablaudis üldse ei esine” (Ahrens 1853: 10).

Järgsilpide *o* ja *u* vaheldust on grammatikates kirjeldatud üsna ühtmoodi peaaegu kahe sajandi jooksul. Kõiki neid käsitlusi seob, et *o*-d peetakse võimalikuks sõna lõpus lahtises silbis, *u*-d kinnises. Niisugune üksmeel viitab sellele, et grammatikates kirjeldatu vastab tegelikule keeletarvitusele. Otsest saksa keele eeskujuga grammatikate autoritel olla ei saanud, sest saksa keele rõhutute järgsilpide vokaalid olid juba mitu sajandit varem *e*-ks redutseerunud. Siiski pole *o* ~ *u* vaheldus päris võõras keskalamsaksa keelele, kus lahtises silbis olid algsed *i*, *ü* ja *u* madaldunud (Niebaum 1984: 1223). See võis mõjutada sakslasi eesti kirjakeele algusaegadel märkima ebaselget sõnalõpulist vokaali just *o*-ga. Paraku pole meil ühtegi grammatikat ajast, mil *o* ja *u* varieerumine alguse sai.

Järgsilbi *o* ja *u* Georg Mülleri jutlustes ning XVII sajandi alguse eesti keeles

Järgsilbi *o* ~ *u* varieerumine on Georg Mülleri jutlustes hilisematest tekstidest paljuski erinev. Kinnistes järgsilpides kasutab Müller ülekaalukalt *u*-d nagu teisedki vanad autorid, kuid lahtistes silpides ei ole tema tekstides *o* valdav. Statistikas ei ole arvesse võetud morfoloogilisi tunnuseid (*-nud*, *-tud*, *-gu*) ega tuletussufikseid (*-us-*), mis ei varieeru.

Tabel 1.

o ~ *u* tarvitus sõltuvalt asukohast sõnas

	<i>o</i>	<i>u</i>
Sõna sees kinnises silbis	50 (9,4%)	480 (90,6%)
Sõna lõpus kinnises silbis	22 (3,4%)	627 (96,6%)
Sõna sees lahtises silbis	230 (24,8%)	698 (75,2%)
Sõna lõpus	1484 (45,6%)	1768 (54,4%)

Sõnasisestes kinnistes silpides varieerub *o* ~ *u* *t*-ga algavate sufiksitate ees, nt *rammotho* 28. jutluses, *rickotuth* 16. jutluses, *pilotama* 13. jutluses. *t* ees ei pruukinud silbi kinnisus päris selge olla. Ka A. Thor Helle ja A. W. Hupel

mainivad oma grammatikates, et *t*-ga algava silbi ees *o* säilib (Thor Helle 1732: B8a; Hupel 1780: 7).

Sõnu, kus *o*-d on tarvitatud kinnises silbis, mis on sõnas viimane, on vaid neli: *ellost*, *ellos* (19 korral), *hiwost* (ühel korral), *rohost* (ühel korral), *sattob* (ühel korral). Sellised vormid esinevad ainult uuemates jutlustes, esimest korda 1603. aasta oktoobris. Enne seda on kasutatud vorme *ellust*, *hiwust*, *sattub*. Lahtises silbis on nendes sõnades alati *o* (*ello* 263 korral, *hiwo* 39 korral, *roho* kolmel korral, *rochto* ühel korral). Võib oletada, et nimetatud sõnades polnud muutus *o > u* veel toimunud. Tõenäoliselt ei lähtunud Müller põhimõttest, et sama sõna vormid tuleb kirjutada alati ühtmoodi: selleks on tema tekstides liialt palju varieeruvust. Samuti pole usutav, et ta suutnuks arvestada sõna algupärast tüvevokaali, kui see kõnekeeles oli juba teisenenud. Mitmest algselt *u*-tüvelisest sõnast on tal ülekaalus *o*-lõpulised vormid, nt *ioulo* ~ *iowlo* 9 korral, *laulo* ~ *lauwlo* ~ *laullo* (106 korral), *lippo* (kolmel korral) ~ *lippu* (ühel korral). Võimalik, et varasemates jutlustes järgis ta mingisugust tava, mis nõudis kinnisesse järgsilpi alati *u*-d, hiljem aga leidis, et see reegel kõikide sõnade puhul ei kehti.

Lahtistes järgsilpides on Mülleril *o* ~ *u* tarvituse märksa varieeruvam kui kinnistes. Võiks oletada, et üks põhjusi on sõna lõpust kadunud *n*: osa lahtisi silpe olid varem kinnised. Esialgne vaatlus näitab siiski, et genitiivvormides on *u* sagedus umbes sama mis sõna lõpus üldiselt. Sõna lõpus on *u*-sid 54,4%, kaassõnade ees paiknevates genitiivvormides 52,6% (kokku 605 sõnet). Niisuguse hüpoteesi vastu räägib ka Mülleri tekstides ilmnev huvitav tendents, et lühikese esisilbiga sõnades ja vormides esineb pigem *o*.

Tabel 2.

o ~ *u* sõna 2. silbis, kui see on lahtine

A. Märksõnade sagedused

	<i>o</i>	<i>u</i>	<i>o</i> ~ <i>u</i>
1. silp pikk	39 (45,4%)	33 (38,4%)	14 (16,3%)
1. silp lühike	26 (72,2%)	7 (19,4%)	3 (8,3%)

B. Tekstisõnade sagedused²

	<i>o</i>	<i>u</i>
1. silp pikk	962 (38,0%)	1572 (62,0%)
1. silp lühike	627 (74,1%)	219 (25,9%)

Esisilbi pikkuse mõju näib olevat tugevam algselt *o*-tüvelistes sõnades [algse tüvevokaali määramisel lähtusin Alo Rauna etümoloogiasõnastikust (Raun 2000) ja tänapäeva soome keelest]. Ülejäänud sõnades ei avalda esisilbi pikkus mitte mingisugust mõju. Ilmselt algas muutus *o > u* mõnevõrra varem kui vastupidine. *u > o* võib olla lihtsustav analoogiamuutus, mis enam esisilbi pikkust ei arvestanud ja mida võimendas sakslaste loodud kirjakeel.

² Pole arvestatud kaht teistest oluliselt sagedamat vormi *minu* ja *sinu*, mis ei varieeru.

Tabel 3.

***o ~ u* algself *o*-tüveliste sõnade lahtises järgsilbis**

	<i>o</i>	<i>u</i>
1. silp pikk	367 (22,5%)	1266 (74,5%)
1. silp lühike	479 (76,6%)	146 (23,4%)

Katherine Crosswhite on näidanud, et vokaalide redutseerumist mõjutavad kaks vastandlikku tegurit: 1) rõhututes silpides (mis on rõhulistest silpidest lühema kestusega) välditakse sonoorseid, pika omakestusega vokaale (nagu *a*), 2) rõhututes silpides eelistatakse vokaalikolmnurga tippe (*i*, *u*, *a*), sest need on üksteisest maksimaalselt erinevad, tekitades seega kõige vähem akustilist ebaselgust. On keeli, kus rõhutu silbi *o* madaldub *a*-ks (nt valgevene, vene), ja on keeli, kus rõhutu *o* kõrgeneb *u*-ks (nt luiseño, portugali) (Crosswhite 2004: 191–197).

Eesti keeles on rõhk seotud peamiselt põhitooni sageduse ja intensiivsuse, mitte häälikute kestusega. Ka rõhutu silbi vokaal võib olla pikenenud. Eesti keele rõhulisele silbile järgneva rõhutu silbi vokaali kestus sõltub eelnevast rõhulisest silbist: lühikese silbi järel on vokaal poolpikk ja ülipika silbi järel vaeglühike – ehk mida pikem on esimene silp, seda lühem on teise silbi vokaal, ja vastupidi. Kõrgete vokaalide omakestus on lühem kui madalatel. See seletab esisilbi pikkuse mõju *o ~ u* varieerumisele: pika esisilbi järgses lühikeses silbis esineb kõrge vokaal *u* ja lühikese esisilbi järgses poolpikas silbis *o*. Einar Meister ja Stefan Werner on teinud tajukatseid, mis näitavad, et vokaalikaliteedi taju ja vokaali kestuse vahel on oluline seos. Sundvalikuga testis (nt „kas kuulete /i/-d või /e/-d?“) tajuti pikemaid ebamääraseid vokaale madalama, lühemaid kõrgema vokaalina. Kõrgete ja keskkõrgete vokaalide puhul oli seos tugevam kui keskkõrgete ja madalate vokaalide puhul (Werner, Meister 2008). Tõenäoliselt sai muutus *o > u* alguse just (üli)pika esisilbiga sõnades, mille teise silbi lühenenud vokaali hakati tajuma *u*-na algse *o* asemel.

Kokkuvõte

Eesti keele kirjalik ajalugu ei ole kuigi pikk. Mahukamaid tekste leidub vaid ajast, mil olulisemad häälikumuutused olid juba toimunud. Siiski pakub ka säilinud materjal palju huvitavat eesti keele arengu kohta. Üks muutusi, mida on võimalik kirjalikes tekstides jälgida, on järgsilpide *o* kõrgenemine.

Vanu kirjapanekuid ei saa keeleajaloo allikaina tingimusteta usaldada. Enamiku tekstide autorid olid sakslased, kes kõiki eesti keele nüansse ei mõistnud või neid teadlikult eirasid. Saksapärase keelendite rohkus ei pruugi siiski tähendada autori üldist viletsat eesti keele oskust. Esmapilgul üsna vigastest ja saksapäraest tekstidest võib leida väga huvipakkuvaid andmeid vana eesti keele kohta.

Üsna heaks eesti keele tundjaks saab pidada Georg Müllerit: erinevalt teistest ei eksi ta infinitiive kasutades, on aru saanud laadivaheldusest. Et ta on eelistanud laensõnade mugandamata kujusid, kasutanud artiklit ja mitmeid saksa keelele omaseid konstruktsioone, annab märku, et tema arvates

oli saksa keel prestiižsem ja saksapärane eesti kirikukeel parem. Küllap olid ka haritumate eestlaste mõttemallid saksa keele struktuuridest mõjutatud ja saksapärast kirikukeelt peetigi õigeks. Samasugune suhtumine võis iseloomustada Tallinna lihtrahva kõnekeelt.

Just Georg Mülleri kirjutistes võib ilmned a ja u tegelik vahekord XVII sajandi alguse põhjakeele keeles. Nende vokaalide tarvitamises ei saanud ta võtta eeskujuna ülemsaksa keelest. Kõik vanad autorid on u-d eelistanud kinnetes silpides, o-d aga sõna lõpus. Müller ei ole nii järjekindel kui teised. Kinnetes silbis on temalgi valdavalt u, aga sõna lõpus esineb tal o ainult 45,6%-l juhtudest. Selgub, et muutus o > u võis sõltuda esisilbi pikkusest, nagu ka eesti keeles varem toimunud sise- ja lõpukadu. Nimelt on sõnalõpuline u sagedasem pika esisilbiga sõnades, o aga lühikese esisilbiga sõnades. Tendents on tugevam algselt o-tüvelistes sõnades. Eesti keeles on lühikese esisilbi järgne rõhutu vokaal pikem kui pika esisilbi järgne. Lühikestes rõhututes silpides eelistatakse kõrgeid vokaale, kuna nende omakestus on lühem. Võib arvata, et kõigepealt kõrgenesid just pika esisilbiga sõnade lõpuvokaalid.

Kirjandus

- A a r m a, Liivi 1998. Kuidas Tallinna koolipoiss Lübeckis studeerimas käis. – Horisont, nr 6, lk 22–24.
- A h r e n s, Eduard 1853. Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes. Reval. [Tõlge teoses: Uue ajastu misjonilingvist: Eduard Ahrens 200. Koostanud ja toimetanud Kristiina Ross. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2003.]
- A r e n s, Hans 1969. Sprachwissenschaft. Der Gang ihrer Entwicklung von der Antike bis zur Gegenwart. Freiburg–München: Alber.
- A r i s t e, Paul 1959. Genitiivi lõpu -n esinemine Georg Müllerial. – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 345–349.
- A r i s t e, Paul 1981. Keelekontaktid. Tallinn: Valgus.
- C r o s s w h i t e, Katherine M. 2004. Vowel Reduction. – Phonetically Based Phonology. Ed. by Bruce Hayes, Robert Kirchner, Donca Steriade. Cambridge: Cambridge University Press.
- E h a s a l u, Epp, H a b i c h t, Külli, K i n g i s e p p, Valve-Liivi, P e e b o, Jaak 1997. Eesti keele vanimad tekstid ja sõnastik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- E r e l t, Mati 1997. Eesti keele grammatika uurimise minevikust ja olevikust. – Pühendusteos Huno Rätsepale. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 7.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 20–25.
- G ö s e k e n, Heinrich 1660. Manuctio ad Linguam Oesthonicam, Anführung zur Öhstnischen Sprache.... Reval [Faksiimileväljaanne: Heinrich Göseken, Manuctio ad Linguam Oesthonicam, Anführung zur Öhstnischen Sprache. Herausgegeben und mit einer Einleitung versehen von A.-L. Värri Haarmann. Hamburg: Helmut Buske Verlag, 1977].
- H a b i c h t, Külli 2001. Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 10.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- H o r n u n g, Johann 1693. Grammatica Esthonica, brevi, perspicua tamen methodo ad dialectum Revaliensem. Riga [Faksiimileväljaanne: Johann Hornung,

- Grammatica Estonica, brevi, perspicua tamen methodo ad dialectum Revaliensem. Eingeladet und herausgegeben von Harald Haarmann. (Die Estnischen Grammatiken des 17. Jahrhunderts 3.) Hamburg: Buske, 1977].
- Hupel, August Wilhelm 1780. Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte, den revalschen und dörptschen, nebst einem vollständigen. Riga–Leipzig: Johann Friedrich Hartknoch.
- Häkkinen, Kaisa 1994. Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia. Porvoo–Helsinki–Juva: WSOY.
- Juhkam, Evi, Sepp, Aldi 2000. Läänemurde tekstid. (Eesti murded VIII.) Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Kask, Arnold 1967. Eesti keele ajalooline grammatika. Häälikulugu. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Kask, Arnold 1970. Eesti kirjakeele ajaloost. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Kee, Hella, Käsi, Inge 2002. Võru murde tekstid. (Eesti murded VI.) Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Kobolt, E[rich] 1929. Alasaksa-aegsete eestikeelsete tekstide ortograafiast. – Eesti Keel, nr 7–8, lk 129–168.
- Krikman, Arvo 1992. Fraseoloogilisi elemente Georg Mülleri jutlustes. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 144–150.
- Lane, Heli 2004. Eesti kirjakeele kujunemine ja kujundamine 16.–19. sajandil. (Dissertationes philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 14.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lass, Roger 2000. Historical Linguistics and Language Change. (Cambridge Studies in Linguistics 81.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Masing, Uku 1999. *Somnium umbrae*. – U. Masing, Eesti vanema kirjakeele lood. Tartu: Ilmamaa, lk 135–239, 271.
- Milroy, Lesley, Milroy, James 1992. Social Network and Social Class. Towards an Integrated Sociolinguistic Model. – Language in Society, nr 21: 1, lk 1–26.
- Must, Mari 1995. Kirderannikumurde tekstid. (Eesti murded V.) Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Niebaum, Hermann 1984. Phonetik und Phonologie, Graphetik und Graphemik des Mittelniederdeutschen. – Sprachgeschichte II. Berlin–New York: W. de Gruyter, lk 1220–1227.
- Paul, Toomas 1999. Eesti piiblitõlke ajalugu. Esimestest katsetest kuni 1999. aastani. (Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 72.) Tallinn: Emakeele Selts.
- Raun, Alo 2000. Eesti keele etimoloogiline teatmik. Brampton–Tartu: Maarjamaa.
- Reiman, Villem 1891. Vorwort. – Neununddreißig estnische Predigten von Georg Müller aus den Jahren 1600–1608. Dorpat, lk V–LII.
- Ross, Kristiina 1999. Kas eesti kirjakeel võinuks kujuneda teistsuguseks. – Mis on see ise: tekst, tagapõhi, isikupära. (Collegium litterarum 11.) Eesti Teaduste Akadeemia Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, lk 9–30.
- Rosshnius 1632 = Joachim Rosshnius, Südestnische Uebersetzung des Lutherischen Katechismus, der Sonntags-Evangelien und -Episteln und der Leidengeschichte Jesu nebst einem Anhang in das Südestnische übersetzter Kirchenlieder und Stücke der Agende mit einer Einleitung von Wilhelm Reiman. Jurjew (Dorpat): Gelehrte Estnische Gesellschaft, 1898.
- Stahl, Heinrich 1632–1638. Hand- vnd Hauszbuches Für die Pfarherren und

- Hausz-Väter Esthnischen Fürsenthumbs, Darinnen die gewöhnliche Evangelia.... Riga–Revall.
- Stahl, Heinrich 1637. *Anführung zu der Estnischen Sprach*. Revall: Chr. Reusner der älter [Faksiimileväljaanne: Heinrich Stahl, *Anführung zu der Estnischen Sprach*. Brampton–Tartu: Maarjamaa, 2000].
- Stahl, Heinrich 1641–1649. *Leyen Spiegel*.... Revall.
- Tanning, Salme 1961. *Mulgi murdetekstid*. (Eesti murded I.) Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- [Thor Helle, Anton] 1732. *Kurtzgefaßte Anweisung Zur Ehstnischen Sprache*.... Halle: Stephan Orban [Faksiimile ja tõlge: Lühike sissejuhatus eesti keelde 1732. Saksa keelest tõlkinud ja järelsonad kirjutanud Annika Kilgi ja Kristiina Ross. Tallinn: Eesti Keele Instituut, Eesti Keele Sihtasutus, 2006].
- Tõevere, Helmi 1968. Fraseoloogilistest germanismidest Georg Mülleri jutlustes. – *Keel ja Kirjandus*, nr 8, lk 473–479.
- Werner, Stefan, Meister, Einar 2008. *Microdurational Influences on Perceived Vowel Quality*. – *The Third Baltic Conference on Human Language Technologies*. Proceedings, October 4–5, Kaunas, Lithuania. Toim F. Cermák, R. Marcinkevicienė, E. Rimkutė, J. Zabarskaitė. Vilnius: Vytautas Magnus University, lk 335–342.

Variation of *o* and *u* in Non-Initial Syllables and the Traditions of Old Literary Estonian

Keywords: old literary Estonian, language history, sound change, vowel raising, Georg Müller

Old texts certainly belong to the sources of language history. But most of the old Estonian texts have been written by Germans who either did not grasp all the vernacular nuances or consciously ignored them for the sake of tradition.

Georg Müller has been considered an Estonian by some scholars. As for the number of Germanisms the Estonian of Müller's sermons (1600–1606) is hardly better than that of the other authors, but unlike the rest Müller always picks the right infinitive for his modal constructions and he also has a sense for quality alternation. His preference for German forms in the loanwords as well as for several constructions typical for German indicates that in his opinion ecclesiastical Estonian was better off following a German example. In forms and constructions without an unambiguous German equivalent, however, Müller has tried using an Estonian one. Therefore Georg Müller's texts may reveal the actual situation of *o* and *u* in early 17th-century North Estonian. Old grammars usually claim that *o* belongs to open final syllables, while the other non-initial syllables have *u*. Müller's sermons, however, reveal that the *o* > *u* variation could have depended on the length of the first syllable. Notably, Müller's word-final *u* is more frequent in words with a long first syllable, whereas his word-final *o* tends to signal a short first syllable.

Küllil Prillop (b. 1974), MA, University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics, Department of Estonian, research fellow, kulli.prillop@ut.ee